

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

Bocskay István haditörvénye.

(1606.)

Statuta seu leges militares, iuxta quas vivere tenentur milites.

Mivelhogy ez ideig, mióta az Uristen ez az hadakozást az ő nevének tisztességére és szegény hazánknek szabadságának helybe hozására támasztotta az hadaknak sok külömb-külömbféle forogandó állapotja miatt semmi jó rendtartás az vitézlő nép között nem lehetett, kihez képest sem ő felségének, sem ő felsége után való generálisoknak és kapitányoknak módjok és authorítások nem lehetett, sem az vitézlő népnek rendtartásába sem az oly dolgoknak lecsendesítésébe, kik miá az sok hallhatatlan panaszok mind ő felségét szüntelen érték, mind pedig ő magokat az kapitányokat. Immár mostan hátrahagyván és semmivé tevén minden ez előtt lett végzéseket és mód nélkül való rendtartásokat, hogy ennek utána mindenek jobb móddal és rendtartással legyenek, tettsett őfelségének, az országnak és az vitézeknek közönségesképen, hogy ezután az hadakozó vitézek között ilyen rendtartás legyen, az mint rend szerint következik.

Először. Legelsőbben, hogy az Uristen az mi hadunkat megáldja és szerencséltesse az kapitányok mindenképen azon legyenek, hogy az Isten tisztessége közöttök nevedekjék és gyarapodjék, minden seregekbe praedicatorot tarcsanak és az kapitányok az undok szitkokat és isteni káromlásokat az vitézek között megtiltsanak. Ha valaki az tilalom ellen cselekednék, azt az kapitány megbüntesse, ő maga is jó példát adjon nekik.

2. Az lovas hadnak az ő regulája és rendtartása ez, hogy az lovas kapitány legfeljebb 500 lóval lehessen és az kapitány feljebb való hadnagyot 100 lovasnál ne tartson alatta és mind az kapitánynál, mind hadnagyoknál az alattok való vitézeknek számok és nevek mindenha rend szerint írva legyen.

3. Az kapitánynak gondja legyen reá, hogy sok számú lovon való vitézeket maga számára avagy szeriben ne tartson; ő magának tíz lovasnál való szeri ne legyen, az hadnagyoknak pedig se-

regben, hat lovas vitéz legyen. Az fő legények két s háromlóval rend szerint legyenek jó szerrel.

4. Kapitányt az fejedelem válasszon és az hites legyen ő felségének és az országnak, zászlót fejedelem adjon nekie; az alatta való hadnagyokat az fejedelem ő felsége confirmáljon és ő felsége hírével legyenek; azok is hittel legyenek ő felsége és az országnak kötelesek. Zászlót pedig nekiek is ő felsége rendeljen és adjon.

5. Az zászlóhoz és kapitányhoz az hadnagy és az vitézlő nép hittel legyen köteles és valaki hír nélkül zászlóját, kapitányát elhagyja, tisztességét és fejét veszítse el érte és vagy hadnagy vagy főlegény, ne menjen maga szükségéhez még csak házához is kapitánya híre nélkül egy nyomást is.

6. Egyik kapitány, se hadnagy az másik kapitányság avagy hadnagyság alatt levő vitézt az előttejárója híre nélkül és akaratja ellen alája ne fogadja. Ha pedig ezt akár kapitány, akár hadnagy és az más zászló alatt levő vitéz mód nélkül befogadná seregébe, aféle kapitány, akár hadnagy tisztit elveszítse és böcsületi ne legyen.

7. Az ki magától zászlót emel ő felsége híre nélkül és kapitánnyá avagy hadnaggyá teszi ő magát ő felsége akaratjából az generális az oly kapitányt avagy hadnagyot felakasztassa és városoknak, faluknak reátámadások szabadon meglehessen.

Büntetések:

1. Valaki kapitányára avagy hadnagyára támad szidalommal vagy éktelen szóval illeti, a felett három pálcával keményen megverjék.

2. Valaki pedig kapitányához avagy hadnagyához fegyvert vonson vagy megsebesíti avagy megöli, fejével érje meg. Ítem: Az kapitányoknak gondjok legyen arra, hogy helyben törvénnyel, mezőn pedig bottal az alattok valójokkal bírjanak.

3. Úrnak, nemes embernek, papoknak, iskoláknak az vitézek házokra és majorokra ne szálljanak. Aki megpróbálja, fejével érje meg. Az, ki az malmot elvagdálná, az kezét elvágják érte; mivel-hogy közönséges jóra való; az malomban vivőket is az ki megháborítaná, megbüntessék.

4. Az jobbágyok lovát, barmát, ingó-bingó marháját, akárméit az vitézlő nép el ne vegye; valaki pedig ezt általhágja, tehát tartozzék az kapitány az marhát visszaadni és ő magát aféle cselekedetért keményen meglehálni. Ha pedig az kapitány ezt meg nem mívelné, elveszítse tisztit, tisztességét vele. Ha pedig eladta volna az marhát, elégítesse meg az szegény embert.

5. Valaki szentegyházat feltörne avagy sirokat fölásna, fejével érje meg.

6. Valaki élést feljebb annál, az kit megeszik maga és lova, eladna vagy penig házához hordana vagy maga hasznára fordítaná az árát. Item az kik az szegény embereket sarcoztatják, égetik, sütik, kinozzák, pénzt kérnek rajtok és vesznek, aféléket az kapitány igen megveressen vagy törvény szerint megbüntessen és az hadból is kiűzzön.

7. Az kik erővel szüzeket törnek, asszonyállatokat akaradjok ellen rontanak, fejökkel ériék meg. Item valaki megtolvajol valakit uton vagy háznál, az kapitány tisztí vesztése alatt mint tolvajt megölessen afélet törvénnyel. Ha nem mivelné az kapitány, ő felsége büntesse meg az kapitányt törvénnyel.

8. Az kik fölvernék az olyan élést vagy egyéb marhát, azmeletet vagy fejedelemnek vagy uraknak vagy kapitányoknak vagy hadnagyoknak vagy ország gyűlésére vagy táborban vagy egyebünnen vinnének, tehát fejével érje meg nyavalyás.

9. Valaki bányákat, hutákat, réz hordókat, harmincadosokat és az országnak egyéb jövedelmét, kiből az vitézlo népnek kellene fizetui, megháboritana, fejével érje meg.

10. Ha valaki az postákat, kik ő felségétől vagy az országtól közönséges dolgokban jönnek s mennek, megháboritána, minden kegyelem nélkül megöletessék, mert azok közönséges ország dolgában járnak, sőt inkább azoknak segítséggel legyenek, hogy hamarabb járhasanak.

11. Ezen kívül is ha valami oly mód nélkül való dolgok esnének az vitézek között, az kapitányok az ő magok becsületére el ne szenvedjék. Datum in libera civitate nostra Cassoviense 29 Aprilis anno Domini 1606.

Stephanus m. p.¹

Stephanus Illieshazy m. p.

Valentinus Druget de Homonna comes m. p.

Paulus Nyari m. p.

Michäel Katai m. p.

Sebastianus Tökeli m. p.

Georgius Druget de Homonna comes m. p.

Michäel Zobor m. p.

Sigismundus Balassa m. p.

Christophorus Turzo comes perpetuus terrae Scepusiensis m. p.

Thomas Nadazdi.

Georgius Seczi.

Georgius Warkocz.

Rakoczi Lajos.

Rhédei Ferencz.

Ioannes Dezsöfi.

¹ Bocskay István fejedelem.

Dengelegi Mihaly.

Somodi Geörgh és 15 pecsét helye vagyon, kinek neve ninesen.

(Egykorú másolat, papiroson, Kassa város levéltárában 5182. szám alatt.)

Közli: *Kemény Lajos.*

Magyaróvár felszerelése.

(1621.)

A dunántúli végházak között a mosonmegyei Óvár (ma Magyaróvár) csak kisebb szerepkört töltött be abban a honvédelmi feladatban, mely a győzelmes, előrenyomuló törökséget volt hivatva megállítani hódító útjában. Jelentőségéről és állapotáról az alábbi felszerelési jegyzék tájékoztat:

Inventarium, avagy az Óvári végházban levő taraczkoknak szakállasoknak és egyébféle lövő szerszámoknak, azokhoz tartozandó eszközökkel egyetemben megiratási. (1621.)

Elsőben két öreg taraczk, melyből hét fontos golyóbist lőhetni.

Item egy taraczk, melyből két fontos golyóbist lőhetni.

Item megint egy taraczk, melyből három ferdongh golyóbist lőhetni.

Két taraczk, az melyekből fél fontos golyóbist lőhetni.

Item tizennégy szakállas.

Negyvennégy szakállas, melyeknek roszadás miatt hasznát nem vehetni.

Nyolvvankét seregbontó csévék, ágy nélkül valók, melyeknek hasznát nem vehetni.

Tizenegy kézi puskák, avagy muskétok.

Négyszáztizennégy sáncz ásni való kapák és csákányok.

Ötvenkilenc hellebárdok.

Háromszáz s tizenhárom töltött és üres tüzes fazokak.

Tizenkilenc tüzes labdák, vasszegekkel csinálván.

Huszonnyolcz pornak való puska palaczkok.

Egy szál vas. Két tüzes golyóbisok.

Ötvenhat fa-töltések golyóbissal rakvák, szakállasba valók.

Kilenczvenkilenc bátagból csinált töltések, azok is golyóbissal rakvák, szakállasba valók.

Kilencszázötvennégy hat és hét fontos vas golyóbisok.

Háromezer két fontos és apróbb vas golyóbisok.

Item egyezer négyszáz és ötven vas golyóbisok, aprók.

Nyolcz dupla vas pléhek.

Harminczegy félszer vas pléhek.

Hatezernyoleszáz hatvan szakállashoz való golyóbisok.
 Másfél mázsa, muskatéshoz való ón golyóbisok.
 Száztizenkét öreg és apró vas golyóbisok.
 Egy mázsa szurok, tüzes szerszámhoz való.
 Hat öreg és kisded golyóbishoz való formák.
 Negyedfél mázsa kanóth.
 Egy ón önteni való tábla.
 Fél mázsa kénkö.
 Egy áldgyu emelni való esiga minden szerszámával egyetemben.
 Áldgyu vonyó és kötő kötelek, tizennégy.
 Huszonhat és fél mágla por.
 Kilencz taraczk-téztétó szerszám.

Actum in Arce Ovar 15 mensis Januarii Anno Dni 1620.

(O. L. Nádasdy Lev. Leltárok 1621—1642.)

Közli: *Sebestyén József.*

Gróf Nádasdy Pál kinevezi Rattky Györgyöt dunántúli vicegenerálissá.

(1631.)

L³ A dunántúli főkapitányságot 1622—1633-ig *Nádasdy Pál* gróf viselte. Ez a fontos méltóság nemcsak sok költséget, hanem sok fáradságot és gondot is okozott viselőjének. Nádasdy országos gondjai s méltóságai mellett úgy érezte, hogy elvállalt kötelezettségének egymagában nem bir eleget tenni, azért 1631-ben kinevezte helyettes főkapitánnyá *Rattky Györgyöt*, régi hűséges emberét, amit a következő rendeletben adott tudtára a dunántúli főkapitányság katonanépeinek:

Az vitézlő népnek adandó instructio.

Miképpen és mi móddal viseljék tőlünk közelben adatott érdemes vicegenerálisunkhoz magokat.

Elsőben akarván mindenkoron az vitézlő rendek előmenetelére, nyugodalmára és egyéb szükséges dolgainknak fogyatkozás nélkül való végre viselésére és gondviselésére igyekezni, nem utolsó, de igen szükséges és illendő dolognak látjuk lenni, hogy az mi főgeneráliságunk mellé egy jó, böcsületes, érdemes vicegenerális választassék, ki mind az vitézlő rendet, minden az ő tisztihez való dolgokban igazgassa, előttek legyen és igazságokban oltalmazza, s mind penigh minket előttejáróját megkönnyebbítsen;

ezen végre annakokáért ezen vicegenerálisságnak tisztit s böcsületit adtuk conferáltuk az nemes, nemzetes és vitézlő *Rattky György* uramnak, mint érdemes szolgának, minden azon tiszthez tartozandó requisitumokkal teljes plénipotentiájával és teljes hatalommal. Parancsolván minden, mind lovas, gyalog vitézlő rendeknek életek, tisztességek vesztése alatt, hogy az megnevezett és tőlünk rendeltetett vicegenerálisához, *Rattky György* uramhoz minden engedelmességgel, minden zúgolódás nélkül úgy viselje magát, s úgy tisztelje, böcsülje mindenekben, minden parancsolatában és hagyásában eljárván, az mint tulajdon az magunk személyét, melyet ez tisztben miutánunk fog viselni; melyet, ha valaki ez ellen cselekednék, mint magunk személyének megutálóját és megvetőjét megbünteszik (sic!)

2. Kivánjuk, sőt ugyan parancsoljuk az vitézlő rendnek, hogy ő kegyelmének lévén már mindenben teljes hatalma, vicegenerális kapitanságra, minket főgeneralis kapitánt semmivel ne bántsanak, hanem ő kegyelmét találják meg minden dolgokrul mindaddig, mig oly az dolog, kit ő kegyelme eligazíthat; ha oly dolog lenne penigh, kit ő kegyelme el nem igazíthatna, pro informatione hozzon levelét ő kegyelmétül, mi annak utána eligazítjuk; ha penigh valakinek az vitézlő rend közül criminalis dolga lenne, az is elsöben az ő kegyelme székin láttassék meg; ha az törvény nem tetszik, appellálhatja az magunk székre.

3. Hasonlóképpen hadnagyok, vajdák és egyéb tisztviselők semmiben magokat ne ártsák, mind addig, hanem mindennek legyen az előttejáró vicegenerálisátul dependentiája. Ezt is eltávoztatván, hogy az tisztviselők semmirül minket vicegeneralisok híre nélkül ne informáljanak, mert efféle dolgokbul sok nem jó dolgok következhetnének és az sinistra informatióból másnak is akadékat szerezhetnének.

4. Az eddigh való sok csintalanságh igen tilalmaztatik, az ki eddigh szokás volt, mert ha ki ebben találtatik, érdemes büntetését elveszi.

5. Az vitézlő rend egyezségben, egymás szeretetben éljenek és előttek-járójokhoz hallgassanak s minden az ő maga tisztében járjon el szorgalmatosan.

Actum in arce nostra Sárvár die 24 martii anno 1631.

Comes Paulus de Nádasd mp.

(O. L. Nádasdy Ltr. Utasítások 1628—1631.)

Közli: *Sebestyén József.*